

Anna Fischerová,

„žena akademicky

Mily bratrčku,

Když vás mi ještě dosud neposlali plnku, tedy je
také telegraficky, protože v sobotu ráno chci cestu
jet do Bruselu, asi 150 marek; raději Fischer ne
Fischerová, ač jsem dosud neměla návštěvností. Bydlí
me v Evige Lampe, tedy tam. Preptám se každopádně
na poště, nemám-li tam níč. Dosud jsem dostala od
Dáš 3 listky. - Helenka se moc zapomněla na práce,
máš ji poslat otisk, až budíš s mň. Poždrav
říšem, resp. muky poříben.

Sestřička

Michal Topor (michal.topor@ipsl.cz)
pracovní prostor –
[https://dl1.cuni.cz/course/view.php?
id=5939](https://dl1.cuni.cz/course/view.php?id=5939)

vzdělaná“

dopisy Josefu Fischerovi

3. 12. 1908 + 5. 10. 1908 – Sabina Ali – JF I, s. 62–64 + 69–70
5. 6. 1909 + 29. 10. 1909 – Kristýna Dvořáčková – JF I, s. 77–78 + 90–94
8. 4. 1909 + nedat. – Gabriela Chomyková – JF I, s. 103–104 + 117–118
9. 1. 1911 + 3. 10. 1911 – Babeta Jílková – JF II, s. 10–11 + 24–25
21. 10. 1911 + 15. a 22. 12. 1911 – Denisa Kochová – JF II, s. 26–27 + 30–31
29. 2. 1912 + 8. 7. 1913 + 14. a 18. 8. 1913 – Michaela Kvasnicová – JF II, s. 37–38 + 57–58 + 66
8. 10. 1913 + 28. 10. 1913 – Marie Marešová – JF II, s. 80–81 + 84–85
20. 12. 1913 + 19. 1. 1914 – Elizabeth Wagebaertová – JF II, s. 86–87 + 102–103
20. 4. 1915 + 3. 5. 1915 – Kateřina Zajíčková – JF II, s. 117–118 + 121–122

než protagonisté – dvě ženy, které se liší sociálním i národním původem a jemu symbolicky (a nacionálně) přiřazenými vlastnostmi. Na ně jsou pozoruhodně vyzáby jeich materšké schopnosti.

Lady Julianá, rozmazená anglická aristokratka bez výchovy a vzdělání, se v milostném vzplanutí ukvapeně vdá za rovněž urozeného, ale chudého a nanicovatého skotského mladíka. Ve svém marnivém sobectví¹⁰ se stává matkou zrádou. Na sešlém skotském hrádku sice porodí dvojčata, ale neprojeví žádný zájem o jejich přežití. Kojením se neobtěžuje; skrblietví tchána, horalského pána bez aristokratického nadhledu a rozhledu, však dovolí jen jednu kojnou. Hloupství tří neprovdaných tetiček, snažících se řadu dní (!) krmit novorozené určené zůstat bez mléka lektvary i masem, dále přispívá k velmi drsné satíře na skotskou i anglickou hluoust různých druhů. Ta doslova zabíjí dítě, a tedy jakoukoli budoucnost. Někdo ovšem v románu, čerpajícim i z mravolíčné tradice, pomocí musí: Alicia, původně sirota urozeného-neurozeného, anglo-skotského původu, již opatrovnice dopřála vzdělání, se stane dokonalou matkou jak odvrženého potomka lady Juliany, tak posléze i vlastního vytouženého dítěte. Její způsob života – manželství z rozumu s pracovitým horalem, s nímž vzdělává skotskou Vysočinu v rajskej koutek, její výchova a vzdělávání dětí i citlivý vliv na jejich dospělé vztahy dokázou, jak osvíceně a lidsky šťastně se mohou anglo-skotská spojení rozvíjet.

Román způsobil senzací – do značné míry svým satirickým stylem s prvky klíčového románu (edinburská společnost se bavila domýšlením reálných předloh románových postav). Nesporně ale i díky takovému rozpracování tématu mateřství, které mu dalo vyrůst do anglo-skotského rozšíření. Prolnutí mateřství a výchovy v jeho tupé (skotské tetičky) i zlé (Juliana) a na druhé straně vzdělané a wollstonecraftovský rozumné (Alicie) podobě s tématem národních tenzí a obecných společenských mravů se ukázalo epicky nosně. Dokonce natolik, že vzbudilo dohady čtenářů

¹⁰ Její plýtkost dokumentuje v menšinovém ději i to, že není ochotna a schopna zabavit se ani četbou románů – skotští hostitelé se jí nezavděčí Richardsonovou *Clarissou* ani dobrodružným *Gilem Blaum*; po prolistování románu Alicie, své intelligentní protihráčky prohlásí, že „že jsou nejpitomější knihy, které kdy četla.“ (Ferrier 1971: 109, 98) Je tedy rezistentní i vůči hlavní dostupce „intelektuální potravě“, které se podle Dale Spender dostávalo ve stále populárnějších románech alespoň části žen v přiměřeném postavení od 18. století. (Spender 1987: 5)

o tom, že musí jít o román Velkého neznámého – tedy WALTERA SCOTTA.¹¹ Epická a citová dramatičnost mravních konfliktů v Manželství tak literárnímu publiku zřejmě zastíela zásadní tematickou diferenci: Scottův angloskotský románový svět byl budován proplétáním osudů hrdinů a hrdinek s politickými vztahy a vojenskými konflikty v historii obou zemí. Ferrier kontrastovala didakticky zkonstruované mateřství s jeho satirizovanou realitou v podivuhodném pokusu dosadit matku jako klíčový princip světa v příběhu „ze života“, iluzivně fungujícím podle pravidel stávající společnosti. Takto zkonstruované materství (Alicia je jakousi sestrou autorčina mateřského ideálu) se na stávající anglo-skotskou společnost úzce vztahovalo; bylo její konkrétní kritikou, bylo ale i výsledkem ženských myšlenkových aktivit, které právě v oné společenské situaci mohly vznikat (hledat si cestu do kulturního Naděj?) a inspirovat autorčinu epickou představivost.

V jiné situaci byly první beletristiky české, objevující se na společenské, kulturní a literární scéně, která je s tou, již zažila Mary Wollstonecraft či Susan Ferrier, těžko srovnatelná. V první polovině 19. století neexistují české ženy středních vrstev, které by se bavily četbou (neexistujících) českých románů. Nejsou tedy ani ty, které by se věnovaly jejich psaní a svou prací prodávaly. Nejsou české intelektuálky, které by feministicky transformovaly revoluční ideje svobody člověka a rovnosti všech občanů. Práce českých literátek, která začíná vznikat z potřeb české národní emancipace, se v oné době s myšlením Mary Wollstonecraft vůbec nepotkává. Její stěžejní dílo vychází v českém překladu Anny Holmové jako *Obrana práv žen* až roku 1904.

Tehdy je ale již emocionálně racionalní polemika Wollstonecraft vnitřně spisů jako historický fakt a nemá větší vliv. To napovídá sám pře-

¹¹ Počínaje Waverleyem (1814) až do roku 1827 publikoval Scott, do té doby básník, literát-vzidelanec a editor skotského folklóru, své romány – žárl zábavný, nízký, ale vydělávající – anonymně. Autor těchto populárních příběhů začal být čtenáři označován jako „Great Unknown“, Velký neznámý, tedy fiktivním pseudonymem, který Scott rád přijal. I Ferrier, jejíž Manželství bylo čteno na pozadí životku Scottových skotských románů, publikovala své romány (druhým bylo *Dědictví, Třebová*, z roku 1824, třetím a posledním *Osud, Dourin*, v roce 1831) anonymně, ale z dívodův odlišných. Nehrozilo jí, že si poškodi pověst literátky, kterou neměla, ale psaní románů dálme z lepší edinburské společnosti nepřislíbilo, tím spíš, že Manželství satiricky dmcílo na konkrétní osoby. Jak u Scotta, tak u Ferrier se však anonymita postupně stala jen prodlužovanou hrou na anonymitu se čtenáři, kterým bylo jejich autorství jasné.

klad. Chápeme-li jeho text včetně předmluvy překladatelky jako recepční akt rozumění a znovuutvoření díla, můžeme v něm číst duchovní soubor, který autorka překladu s dilem sváděla. Text převodu je pak manifestací historicky jiné vývojové dynamiky myšlení a aktivit na poli rodové emancipace v Čechách: Holmová svou situaci od situace Wollstonecraft historicky odlišit neumí; nechápe, že se autorka originálu, podmíněna dobou a místem svého feministického uvažování, musela pustit do co nejracionálnější kritiky rousseauovského konceptu pouze mužského vzdělávání. Ten už nemůže být pro české emancipistky, feministky a v různém duchu samostatně uvažující ženy přelomu století aktuální. Proto snad Holmová – i když umí překládat Wollstonecraft přesně – často nemá s náruživostí její argumentace trpělivost. Protože nedokáže reflektovat rozdíly svého a autorčina kontextu, projevuje v předmluvě snahu vyrovnat se s Wollstonecraft v bezelstné přímočaré, ženské čtenářské identifikaci. Ta dopadá rozporuplně – na jedné straně vyzdvihuje autorčinu revoltující „negaci stávajícího, [která] pomáhá zakládat novou kulturu“, na straně druhé si uvědomuje, že gender je složitý fénomen, který po způsobu Wollstonecraft nelze přímo zaškatulkovat do kategorie sociálně nerovnných vztahů, a staví se kriticky k utopii (implicitně) socialistické víze „své“ autorky. Na straně třetí pak proti racionalismu Wollstonecraft vyzdvihuje iracionalitu lásky a její moci – a její inspirativnosti pro muže. (Wollstonecraftová 1904: XII, XIV) Maně touto předmluvou vyjadřuje své ukotvení v situaci, kdy české emancipistky již vykonaly spoustu vlastní práce ve prospěch vzdělání žen, přečetly mladšího J. S. Milla¹² a v zásadně proměněném duchovním klimatu modernity spíše než rodové rovnostěřství různě promýšlely společenské významy i důsledky rodových differencí.¹³

¹² Ten byl v Čechách do té znám a citován autorkami a autory v podstatě od chvíle, kdy jeho přečítce *The Subjection of Women* vyšla v originále. Ve stejném roce 1869 vychází v Hálkových *Kočkách* na pokračování (č. 41–43) výběrový (a sumarizující) překlad díla: John Stuart Mill o postavení žen I – III. Millovo dílo působí jako přímá myšlenková inspirace pro české uvažování liberální (Sabina) a emancipační (Podlipská, Světlá, Krištofovská, Náprstek; dokonce Josefí Křížková, později Náprstková si v deníku poznámkou umřtí významného zastance ženských práv J. S. Milla v roce 1873) díloho před knižním překladem *Paddmarové žen* z pera Charlotty G. Masarykové v roce 1890.

¹³ Také skromné ohlasy (srov. archiv Ústavu pro českou literaturu AV ČR) svědčí o tom, že české verze studie Mary Wollstonecraft velký zájem nevezbulila. Jeden z mála referátů vysel v časopisu *Ewa* (Roc. 3, 1906/5, s. 69) z pera Fr. Efrem. Časopis pro ženy, který

Zajímá nás ale hlavně důvod, proč se české ženské myšlení mísí s Mary Wollstonecraft v době, kdy do přelomu století zbývá asi šedesát let; zajímá nás jinakost lokální rodové dynamiky debutu českých spisovatelek. A jejich ne/hledání matky. Vice Češek, včetně ještě neznámé Boženy Němcové, začalo být beletristicky aktivních počátkem 40. let 19. století. Nejznámější z nich, autorky *Pomněnek na rok 1843*,¹⁴ básnického sborníčku sestaveného pro příležitost českého bálu, i Němcová ve svých raných básních Ženám českým a Slavném ránu jsou však tehdy spíše objekty mužské genderově vlastenecké konstrukce než autorské subjekty s vlastními hlasy. Jejich hásně jsou vice nebo méně tendenčními projevy, v nichž se obrazy lásky milenecké, vztahů partnerských a mateřství neoddelitelně pojí s uvědomělým češtstvím. Ženy jsou tehdy v kroužcích české inteligence k takovým literárním projevům povzbuzovány – svým neškolenným emocionálním projevem mají a chtějí národně probouzet čtenáře a hlavně čtenářky, matky současných a budoucích Čechů.

Literární hra na poetickou ženskou duši však v této podobě netrvá dlouho.¹⁵ Část literárních adeptek se vdá, některé skutečně naplní opěvovaný model vlasteneckého postoje ve svazích s českými intelektuály (například Františka Svatava Michalovská se stává paní Amerlingovou, Bohuslava Rájská paní Čelakovskou). Zároveň se společenský život postupem času k roku 1848 snad stává významějším. Poezie probouzejícího se českého ženského vlastenectví z české literatury 19. století ovšem nemizí; jako druh apelativní politické lyriky se stává zavedeným publicistickým žánrem.

zajicioval a v té době vedl Karel Dostál-Lutinov, vůdci duch Katolické moderny, nebyl feministický revoluční. I referit to napovídá. V obvyklém biografickém duchu obchází význam díla Wollstonecraft jako takového a vysvětuje autorčino feministické myšlení osobními životními protivenstvími. Sentimentálně (či ironicky?) pak pointuje jako paradox, že „Mary kořila se filozofií svého věku a uznávala nadyládu rozumu a jedině jím se chtěla dát ovládat, ale ve skutečnosti cit u ní zvítězil nad rozumem...“ – a to jak v životě, tak v argumentaci, soudí Efrem. Nedokáže to však analyzou textu *Obrany řádu*, ale cititem z životopisu Wollstonecraft, který na obhajobu památky zesnulé manželky napsal William Godwin... Jako by škodíc sama sobě, myslí Efrem, ebce tato feministka ženy pracující kulturně a přírum „velký kulturní význam ženy: nadchnouti muže a život kříšov ozařovat, – Mary téměř opomíjí.“

¹⁴ *Pomněnky na rok 1843* (1843). Praha: J. Pospíšil. Vice o okolnostech vzniku tohoto ženského almanachu srov. Kučerová 1914; Macura 1998.

¹⁵ Srov. vice Kalnádorová 2004: 203–215.

82517

ROČNÍK XVII.

1919

ČÍSLO 1.

8089

ŽENSKÝ OBZOR.

REVUE ČESKÝCH ŽEN.

Účet poštovní spořitelny
čís. 111.650.
Telefon v Praze čís. 4718.

Redaktorka:
A. ZIEGLOSEROVÁ.

Otiskování článků i lokálek
dovoleno jen při
náležitém udání pramene.

Boh. Fiedlerová:

Jsme svobodni.

Tři dlouhá století uplynula, co na Bílé Hoře uložili nepřátelé naši do hrobu naši českou slávu, naši svobodu, samostatnost, a od těch dob šeré stíny politické malomoci a beznaděje jako soumrak smrti opřádaly tichou hrobku české naší slávy. Zavalili ji těžkým kamenem národních persekcí, zrušili naše staletá práva samostatného národa, pošlapali zpupně naše privilegia, vyrvali nám svobodu víry i jazyka mateřského. Popravou na Staroměstském námě-

cené jeho srdce. A bylo stále silněji a silněji, dech národní hrudi naší stával se sebevědomějším, rány smrtelné se hojily, zdravý jinak organismus náš vítězil, mohutněl, oko jiskřilo, krev vřela, jen ten odvěký okov na naší ruce, čím víc jsme rostli a mohutněli, tím stával se tisnitějším, tím více nás svýral a zařezával se nám do těla, když práhli jsme po tom, ruce volně vznést k ušlechtilé, kulturní soutěži světa. —

A tímtož postupem, jak měnil se uzdravující se organismus náš, měnily se i naše duševní projevy. Z českého hoře a beznaděje vyrůstají české žaloby, z nichž zrodily

toto registrovaly rád
střítem zchlazením své
elezrácům. Jaký asi
dent a druhého na
v případě, že by če-
nly zřízeny, chtěl se
české, jen aby mohl
že ode dřívna utlačo-
čejší projev volnosti?
naložil toho dne, kdy
cházel z Paříže na
onu. Ovčeném pe-
ná národních písni
dálenému nádraží,
zástupem pořáda-
tým Francouzi.
ím s oken květy,
národu a české

hrdinům příležitost, aby svou vlastní krví
učili a navády zpěteli přátelství Čechů
k vzneklé Francii. Dokázal i tim i ostatním
svého pravdivost slov Arnošta Denisa,
že Čechové dovedou být nejen žáky Komenského,
ale i žižkovými. Zdal se pak pomyslit
slovutný autor: "Konce samostatnosti české,
že sám ještě se dočká jejího vzkříšení?"

Dr. A. Fischerová:

Glossa.

Na historických událostech, jež prožíváme
ná, pojí se celá řada otázek a problemů, nichž očekávají své splnění. Tak i ženské hnutí
české budovalo splnění svých tužeb na předpoh-
ci kládu státní samostatnosti, teprve v tomto rám-
ecké výtky a stesky, vždy se slibovalo a ujistilo-
ku, že v novém českém státě bude lépe než
v starém. Tím mnoho požadavků a návrhů, v
základě ne politických, se octlo ve spojení s
politickými programy. A tak mně při této pří-
ležitosti přichází zase na mysl několik pozna-
mek, původně ne politických, na první pohled
kacíských, protože vyslovují pochybnosti
o alespoň restrikce vůči určité sociální a ne-
dagogické tendenci, fázené k nejvýšším stat-
terství. Míním tu výchovu k ma-

Ve spojení s úvahami o významu ženy pro
stát a národ stává vždy mateřství na prvním
místě. Proto se také pokládá za správné i v
diví školní výchově zdůrazňovati mateřské
povolání ženy. Není to nová a v základě vlast-
ně ne feministická myšlenka. Už dost dlouho
před válkou měli v Americe své little mother
schools, ve Francii své écoles des mères, v Německu se pracovalo, hlavně za války, o projektu sociálních ženských škol, jež mají ženy
připravovati pro veřejnou lidumilnou činnost,
spojovalou těsně s jejich úkolem matky a ho-
spodyně. Pomýšlelo se, u nás i v cizině, na zří-
zení odborných kursů pro mateřskou a rodinou
výchovu, jichž absolovování by bylo pro ženu,
vstupující v manželství, povinným. A již i
ve školách, na měšťanských školách, se má div-
kám dávat návod k péči o kojence a pod.

Mívala jsem vždy pochybnosti vůči témuž
plánům. Nevím, pokud vůbec zdůrazňování ma-
teřství a nějakého zvláštního všeobecného žen-
ského základu věci samotné je na prospech. Se-
xuální pedagogika, přiměřené podávaná i hy-
giena jsou ovšem cenné. Konečně se již na škol-
ách zavedly a zavádějí. Je jen otázka, co si
z nich žactvo odnáší do života, když ty vlastní
otázky a zkušenosti přicházejí až v pozdějším
věku. Něco podobného je s výchovou k mateř-
ství. Kolik je asi žen, které v útlém mládí ne-
mely zájmu o cizí kojence a batolata — a pře-
ce se staly dobrými matkami. Význam snad

mají kurzy pro dospělé, věnované vzdělávání
nemocných, při dítě v různých stadiích vě-
ku, a — za dnešních sociálních poměrů — do-
mácnímu hospodářství a pod. Ale neběží tu
vlastně než o technické dovednosti, učitelské
nebo nezbytné pro matku a hospodyně, ale ne
o uvědomování žen pro jejich úkol. Pokud mají
v sobě lidskou důstojnost, tedy toto uvědomení
máti samo sebou, — jeou věc, při kterých in-
stinkt a intuice rozhodují více než skolní vý-
chova. Přes všecko vědecké nazírání na pohlavi
a jeho rozboru se stanoviska mediciny, euge-
niky, sexologie atd., zůstalo v něm ještě mno-
ho v kouzlu tajemství a nábožensko-mystického
vztahu, který mu ještě zvláštní důvody?

Proč se vlastně výchova k mateřství tolik
zdráhuje? Jsem tu nějaké zvláštní důvody?

Mateřství je ovšem snad nejdůležitější fakt
v životě ženy. Ale tím je konečně lásky také
— a přece „ars amatoria“ není zvláštním před-
mětem na školách. Ve výchově se snad matka
zdůrazňuje proti typu salonní dámý, kterou dří-
vější školy měly vypěstovat. Roli tu hrájí také zku-
senost žen, které se příliš mlády, bez náležité
přípravy, vdaly a rády by jiné ženy před po-
dobným osudem ochránily. Je tu daleké zá-
jem státu a společenského celku vůbec, který
si představuje, že náležitým školením budou-
cích matek předeje vzdružit uměrnosti kojenců.
Snad běží také o to, výchovou k mateřství pa-
ralyzovati vlivy určité mody, která na mateř-
ství shlází skoro s opovržením a bezdětné man-
želství staví výše. Ale je otázka, zda se odpo-
může tomuto zlu nějakým školským nebo od-
borným poučováním — jsou případy, kde není
co napravovati, a jiné spraviti nelze.

Nedá se rovněž vhodným spojovati příliš
těsné sociální činnost, eventuálně výchovu k
mateřství, dávati v péči o mládež čel-
nou účast různým národním radám matek a p.
Mluví se ovšem tolik o ženské citovosti a do-
brotku. Setkáváme se s nimi bohužel mnohem
řidčeji než se za to má a než se připojují. Ma-
teřství a otázka po postavení ženy-matky jest
ovšem z hlavních zdrojů sociálního zájmu, ale
právě tak jím mohou být vzpomínky na dě-
ství a na to, čím jsme v něm trpěli, — nebo
postavení nevdané ženy, které celkem repre-
sentuje odchylku od zděděných tradic, jež se
musí sociálně vysvětlovat a uvědomovat; nebo
takovou vzpruhou sociálního zájmu jsou otázky
stavovské a pod. Spojovat sociální činnost žen
hlavně s mateřstvím znamená, nehledě-li k
jiným momentům, stavět se na adaptaci basi,
— matka je celkem princip adaptace, — řeší
vše v rámci daných poměrů — bez zretele k
sociálním reformám. Nejen to, ženy bývají ča-
sto nemilosrdnými soudci, chudí lidé jim bý-
vají přečasto vinnými a původci své neblahé
situace — zřídka kdy uvažují o vlivu sociálních
poměrů. Co pomůže kádat nuzným matkám o
hygieně věku kojeneckého, o větrání a úspo-
řném vaření, tisnitli se celé rodiny v přeplňených
místnostech, a strádají-li hladem. Nemohou těch
rad užít, nezmění-li se na základě pronikavých

hospodářských reforem vznášti poměry, v nichž
ili a jež z nejvýšší části mají vlnu v případech
nemoci, nedopadu, zanedbanci dat.

Jen vychovat ženu k plnění lidstvu znamená
která je skutečná člověkem, dovede na záka-
dě toho pochopit i svá děti a jiné lidé, a tak
předejí celé řadě konfliktů, které právě říká-
v tom, že lidství ve většině žen bývá daptáno.

Jan Vrba:

Česká žena. (Essay.)

Není pojmu, který by byl vyslovován ča-
stěji, než tento, a s tak nepatrným pochope-
ním, jako tento — neboť tici česká žena
jest totéž jako: tiché, hluboké utrení. Je
v tom kus slovenské duše, že necitíme do-
sahu krutého stavu, v němž u nás žena úpi-
a že si ho ani neuvědomujeme a jdeme ko-
lem slepě a hluše. Rekl jsem kus slovenské
duše, neboť u všech Slovanů, — vyjma je-
diné Poláky, setkáváme se s tímto zjevem,
který není zdravý, a nadto je nesporně do-
kadem národa duševně nesvobodného, ná-
roda s otrockou minulostí, jehož krev je do-
sud obtížena rzi, která z okovů se mu vstí-
balá do žil ...

Aby mi bylo rozuměno... Prolétla ne-
dávno novinami zpráva o návratu Srbů a
Černohorců do vlasti. První, co učinili tito
vítězové ve své domovině bylo, že vraždili
své ženy, o nichž se doslechli, že porušily
manželskou věrnost stykem s ujařiteli ra-
kouskými a německými. Za svět se mi ne-
chce bráti v ochranu surovou soldatesku ně-
meckou nebo maďarskou — ale přece to, co
učinili jižni naši bratři, není nic jiného, než
zvěrstvo — horší ještě, než jakého se dopu-
stili jejich nepřátelé. Vraždění žen nelze
omluvit ničím...

Pravda, ani skutků jejich žen nelze chvá-
lit — ale po bedlivé úvaze všech okolností,
v nichž tyto ženy žily — nalezne každý ne-
předpojatý mnoho polehčujících okolností;
žádné však nenaleze pro krvavý skutek
jejich mužů. Není v něm stopy družné lásky,
není v něm soucit — a nebylo by také mož-
no ani nalézti dost tvrdých slov k jeho od-
souzení — kdyby o jeho přičině dostatečně
nepoučoval pohled do minulosti před světo-
vou válkou. Již tehdy neměla jihošlovanská,